

УДК 342.76

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-269-272

Лілія СЕРДЮК[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЗАКОНОДАВЧО ВИЗНАЧЕНІ ПІДСТАВИ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Предметом наукового аналізу стали норми чинного конституційного законодавства України, що визначають підстави для правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

На основі цього зроблено висновок про необхідність розмежування таких підстав на два різновиди: 1) фактичні, що не тотожні фактичним підставам для введення правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, та які зумовлені необхідністю вжиття заходів для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; та 2) юридичні, що являють собою акти волевиявлення уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин, компетенція яких поширюється на всю територію України або окремі її місцевості, де діє правовий режим воєнного стану.

Ключові слова: Конституція України, конституційні права і свободи людини, правовий режим воєнного стану, обмеження конституційних прав і свобод людини, підстави для правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 1 Основного закону Україна визнана суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Відмінною рисою новітнього етапу розвитку української державності є актуалізація такого пріоритетного напрямку її діяльності, як утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Як свідчать реалії сьогодення, така конституційно визначена спрямованість діяльності нашої держави в умовах ведення війни з державою-агресором не лише не втрачає своєї важливості, а навпаки, набуває свого екзистенційного сенсу. У зв'язку з цим слушними і справедливими є заяви представників провідних держав світу щодо того, що Україна та її Збройні Сили, увесь Український народ ведуть боротьбу не лише за незалежність і територіальну цілісність своєї держави, але й відстоюють цивілізаційні цінності, спільні для США, Канади та Західноєвропейських демократій. З-поміж цих цінностей найвищою визнається людина, її життя та здоров'я, недоторканність і безпека.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання підстав обмеження конституційних прав і свобод людини не нове для доктрини конституційного права. Воно розглядалося в межах наукових монографій, наукових дисертацій, статей, підручників і навчальних посібників з конституційного права.

Водночас малодослідженою у вітчизняній правничій науці залишається проблематика підстав і критеріїв правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану, що зумовлено введенням відповідного правового режиму на всій території України з дня повномасштабної агресії російської федерації проти України, тобто з 24 лютого 2022 року.

Метою цієї статті є характеристика законодавчо визначених підстав для правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання герменевтичного та спеціально-юридичного методів пізнання, що ґрунтуються на використанні правил і прийомів тлумачення юридичних текстів, зокрема текстів законодавчих актів, що торкаються предмета дослідження.

Оскільки рішення про обмеження конституційних прав і свобод людини в

умовах воєнного стану ухвалюються суб'єктами управлінських правовідносин, які в правовій державі зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1], важливе методологічне значення має інтерпретація поняття правовий акт публічної влади. У сучасній правничій науці під однойменною категорією розуміють забезпечене з боку держави та визнане легітимним з боку громадянського суспільства формально-обов'язкове волевиявлення органів публічної влади, їх службових і посадових осіб, що має офіційний характер, здійснює справедливий з погляду домінуючої частини населення регулятивний та/або охоронний вплив на поведінку суб'єктів права і породжує юридичні наслідки, що відповідають принципу правопевності [3, с. 81].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 64 Основного закону Української держави «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–59, 60–63 цієї Конституції [1].

Аналіз вищенаведених конституційно-правових приписів свідчить про те, що Основний закон Української держави допускає можливість обмеження окремих прав і свобод людини лише за наявності двох умов: воєнного або ж надзвичайного стану. Загальна конституційно-правова норма, закріплена в ч. 2 аналізованої нами статті, знаходить свою конкретизацію в Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

Для пошуку відповіді на питання щодо визначення підстав обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану залучимо для наукового аналізу припис статті 1 вищезгаданого Закону, що містить легальну дефініцію поняття воєнний стан.

Відповідно до цієї статті воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Аналіз змісту вищенаведеного судження про воєнний стан свідчить про те, що фактичними підставами для його введення в Україні або в окремих її місцевостях є 1) збройна агресія; 2) загроза нападу; 3) небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Що ж до фактичних підстав обмеження конституційних прав і свобод людини, то вони зумовлені необхідністю вжиття заходів для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Крім фактичних підстав, необхідно розрізняти і юридичні підстави. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не містить припису, який би давав відповідь на питання щодо юридичних підстав для обмеження конституційних прав і свобод людини. Водночас ст. 2 закріплює положення, відповідно до якого правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України [2]. Уважаємо, що саме ці правові акти як волевиявлення суб'єктів управлінських правовідносин, компетенція яких поширюється на всю територію України, і є юридичними підставами для обмеження конституційних прав і свобод людини, проте не тільки вони.

Зокрема, відповідно до п. 2 ст. 12¹ Закону Кабінет Міністрів України в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях розробляє та вводить в дію План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася [2].

Реалізують цей план у життя військове командування та військові адміністрації. Згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування, в межах повноважень, визначених цим Законом та Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, затвердженим Верховною Радою України, видає обов'язкові до виконання *накази і директиви* з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану [2].

Юридичною підставою обмеження конституційних прав людини слугують і акти волевиявлення тимчасових державних органів – військових адміністрацій, які можуть утворюватися на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян (ч. 1 ст. 4 Закону) [2].

Висновки. Чинне конституційне законодавство нашої держави не дає чіткої відповіді на питання щодо визначення підстав обмеження конституційних прав і свобод людини. Вважаємо за необхідне розмежовувати два їх різновиди:

1) фактичні, що не тотожні фактичним підставам для введення правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, та які зумовлені необхідністю вжиття заходів для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності;

2) юридичні, що являють собою акти волевиявлення уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин, компетенція яких поширюється на всю територію України або окремі її місцевості, де діє правовий режим воєнного стану (зокрема, Конституція України; Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України; План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася; накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану; правозастосовні акти судових та правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб).

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правовий акт». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 76–83.

Надійшла до редакції 09.12.2022

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku [The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukr.].
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. [in Ukr.].
3. Serdiuk, I. A. (2016) Metodolohichniy analiz interpretatsii poniattia «pravovyi akt» [Methodological analysis of interpretations of the concept of "legal act"]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1, pp. 76–83. [in Ukr.].

ABSTRACT

Liliia Serdiuk. Legally defined grounds for the lawful restriction of constitutional human rights and freedoms under martial law. The subject of scientific analysis was the norms of the current constitutional legislation of Ukraine, which determine the grounds for the lawful restriction of constitutional rights and freedoms of a person in the conditions of martial law.

Based on this, a conclusion was made about the need to distinguish such grounds into two types:

1) factual, which are not identical to the factual grounds for introducing a legal regime of martial law in Ukraine or in some of its localities, and which are caused by the need to take measures to avert the threat, repulse armed aggression and ensure national security, eliminate the threat of danger to the state independence of Ukraine, its territorial integrity;

2) legal, which are acts of will of authorized subjects of administrative legal relations, the competence of which extends to the entire territory of Ukraine or some of its localities, where the legal regime of martial law operates (in particular, the Constitution of Ukraine; the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"; the decree of the President of Ukraine on the introduction of martial law in Ukraine or in some of its localities, approved by the Verkhovna Rada of Ukraine; Plan for the introduction and provision of measures of the legal regime of martial law in some localities of Ukraine, taking into account the threats and specifics of the specific situation that has developed; orders and directives on issues of provision defense, public safety and order, implementing measures of the legal regime of martial law; law enforcement acts of judicial and law enforcement agencies, their officials and employees).

Keywords: *Constitution of Ukraine, constitutional human rights and freedoms, legal regime of martial law, restriction of constitutional human rights and freedoms, grounds for lawful restriction of constitutional human rights and freedoms.*

УДК 342.739

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-272-277

Світлана СЛАБКО®

кандидат юридичних наук, доцент
(Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗМІН ЩОДО ФОРМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ КОНСТИТУЦІЯХ

У статті з'ясовано концептуальні зміни, що відбувалися у законодавчому закріпленні форм власності у різні періоди існування УРСР як республіки СРСР та незалежної України. Констатовано, що в країнах романо-германської правової сім'ї, до якої належить Україна, що рецепіювали римське право, питання власності належать до питань конституційного рівня регулювання і є прерогативою цивільного права. Тому цитовано відповідні нормативні положення з Конституцій УРСР (1929, 1937, 1978 років), Конституції України (1996 року), Цивільного кодексу України 2003 р. з констатацією відповідних змін. Зроблено висновок щодо необхідності дотримування балансу для повноцінного розвитку усіх форм власності.

Ключові слова: *власність, Конституція, форми власності, державна власність, приватна власність, комунальна власність.*

Постановка проблеми. Економічну основу будь-якого суспільства становить форма власності на засоби виробництва. Вона ж є одним з базових критеріїв визначення типу держави по формаційного підходу – одному з двох (також цивілізаційний), заснованому на економіко-правовому вченні про зміну суспільно-економічних формацій – історичного типу суспільства з панівною формою власності, певним способом виробництва і класовою структурою. Певний вплив надає форма власності на соціально-економічні показники – ріст населення, рівень безробіття, дохід населення, тип, форму планування, структуру економіки, обсяг валового внутрішнього продукту тощо. Тому нагальною є необхідність вироблення концепції подальшого формування та розвитку для держави відносин власності з урахуванням історичного типу Української держави, національних особливостей для вироблення ефективного балансу між формами власності.

Аналіз, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. У вітчизняній науці відсутні публікації щодо дослідження концептуальних змін у формах власності в українських конституціях. Тому наше дослідження спирається на конституційне законодавство УРСР та незалежної України, напрацювання фахівців у питаннях про форми власності, таких як: М. Денисов [1], О. Кравчук [2], Л. Поліщук [3] та ін.

Метою статті є з'ясування концептуальних змін, що відбувалися у законодавчому закріпленні форм власності у різні періоди української історії, обґрунтування оптимальних положень для сучасної України.

Виклад основного матеріалу. У країнах романо-германської правової сім'ї, до якої належить Україна, що рецепіювали римське право, питання власності належать до